

อำเภอตลาดใหญ่

เมืองตะกั่วป่า

วันที่ ๒๑ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

เมื่อคืนนั้นนอนในเรือเย็นสบายดีพอใช้ แต่การนอนในเรือเสียที่จำเป็นต้องตื่นแต่เช้านัก เมื่อเช้านี้ดูเหมือนพอรุ่งผมก็ต้องตื่น นอกจากคนหนูหนวกเห็นจะทนนอนอยู่ไม่ได้ ดูเหมือนพอแดดขึ้นคนสักสามร้อยคนก็ตื่นลุกขึ้นเดินกันเล่น เสียงคึกคัก ๆ พิลึก แต่การที่ต้องตื่นเช้าเช่นนั้น ก็ไม่สู้จะเป็นที่เดือดร้อนอะไรนักอย่างไร ๆ ก็ต้องตื่นอยู่แล้ว เพราะการที่จะเสด็จขึ้นมาประพาสที่ตำบลตลาดใหญ่นี้ ต้องเลือกเวลาที่น้ำขึ้นเรือจึงจะขึ้นมาถึงได้

เวลาเช้าจวน ๔ โมง เสด็จลงเรือดำรงรัฐจากเรือกลาง แล่นขึ้นมาตามลำน้ำมาในระหว่างเกาะ ซึ่งมีเรียงรายอยู่ทั้งสองข้าง ผมได้ยินเจ้าคุณเทศาพาท่านว่ามีดีบุกแทบทุกเกาะแต่ไม่มีใครได้ร่อนเพราะไม่คุ้มโสหุ้ยที่จะต้องเสีย เรือเดินมาได้ประมาณชั่วโมงครึ่ง ถึงที่ลำน้ำแคบและต้นต้องเปลี่ยนเรือ เสด็จลงเรือมาดแจว คนอื่น ๆ ก็ลงเรือเล็ก พวงท้ายเรือกลไฟเล็กซึ่งมาจากเมืองระนอง พอมาได้สักหน่อยถึงตำบลย่านยาว ลำน้ำย่านนี้ตรงไปยาวกว่าแห่งอื่น มีเรือมาดราษฎรพายออกไปรับเสด็จคนพายแต่งกายประดับประดาหรรษา มีฆ้องตีทุก ๆ ลำเป็นจังหวะพาย คนพายได้โห่รับเสด็จและพายแข่งเรือที่หนึ่งมา จนถึงวังบราแก้วเชือกเรือพระที่นั่งจากเรือกลไฟ เรือพายเข้าโยงแทน โยงทั้งเรือพระที่นั่งและเรือที่ตามเสด็จ พายพร้อม ๆ กัน ร้องเพลงปลางช่างนำสนุกจริง ๆ เรือเล่นฉิวเท่า ๆ กับพวงเรือไฟ ลำน้ำตั้งแต่วังบราขึ้นมาเรือไฟเล็กก็มาไม่ได้เพราะเป็นหาดทั้งนั้น ถ้าเวลาน้ำลงแม้เรือพายก็เดินไม่ได้ เพราะเหตุนี้เมืองจึงต้องเลื่อนลงไปตั้งต่ำลงไปอีกมาก

เวลาราวบ่ายโมงถึงท่าเสด็จขึ้นทรงพระเก้าอี้หามขึ้นมาพลับพลาทางประมาณ ๒๐ เส้น ขึ้นจากท่าผ่านไปริมกำแพงบ้านพระยาตะกั่วป่าเก่าซึ่งชำรุดทรุดโทรมหมดแล้ว ทางข้างซ้ายถนนที่ดินยังเป็นหลุมแลเห็นได้ว่าเป็นลำน้ำเก่า มีหม้อเรือไฟของพระยาตะกั่วป่าตั้งอยู่หม้อหนึ่ง ซึ่งเป็นพยานปรากฏอยู่ว่าแม่น้ำได้เคยขึ้นมาถึงตรงนั้น ทำให้เห็นได้ว่าการทำลายเขาทำเหมืองขุดดีบุกเป็นอันตรายแก่ลำน้ำมาก พันบ้านพระยาตะกั่วป่าไปถึงตลาด มีตึกแถวอย่างจีนอยู่สองข้างถนน ตึกเหล่านี้เวลานี้อยู่ข้างจะชำรุดทรุดโทรมมาก ต่อตลาดไปก็มีบ้านเรือนตลอดมา จนถึงเชิงเขาที่ตั้งพลับพลา พลับพลาตั้งอยู่บนยอดเขา เป็นที่สบายดี มีลมเย็น ต้นไม้ร่มรื่น

จำเรียดา ส่วนพลับพลาก็ทำเครื่องไม้อย่างแข็งแรง ฝาบัดนี้เป็นแผง แต่ต่อไปพระเสนาหุขิตจะเปลี่ยนฝาและรักษาไว้เป็นเรือนที่พัคต่อไป น้ำใช้ที่นื้ออยู่ข้างจะบริบูรณื และเป็นน้ำดีจิตสนิท พระเสนาหุขิตได้จัดการทำท่อไม้ไผ่ไข่น้ำมาจากเขาอีกลูกหนึ่ง ข้ามมาใช้ที่เขาพลับพลานี้

ที่ตลาดใหญ่นี้รู้สึกรว่าเป็นเมืองมากกว่าที่เมืองใหม่ ซึ่งได้ขึ้นไปดูเมื่อคืนนี้ ที่นี้ตึกกว่าบ้านช่องก็มีมากกว่า ผู้คนก็ดูแน่นหนา ที่เมืองใหม่นั้นช่างดูสมชื่อจริง ๆ คือมีตะกั่ว (ตีบุก) ทั่วไปทั้งเกาะ และส่วนป่าก็เห็นอยู่มากกว่าบ้าน เมื่อคืนนี้เวลาที่ประทับอยู่จนผู้ราชการได้ยินเสียงกวางร้องอยู่ในป่า ได้ยินถนัดทีเดียวจึงเข้าใจได้ว่าป่าอยู่ใกล้มาก สมควรแล้วที่จะเรียกว่าเมืองตะกั่วป่า

วันนี้ไม่ได้เสด็จแห่งใด ก็ดีเพราะฝนตกและฟ้าร้องครืน ๆ อยู่ หมู่นื้ออยู่ข้างจะร้อนอ้าวมาหลายเวลาแล้ว ใต้เท้ากรุณากล่าวขึ้นว่าฝนคงจะตกเป็นแน่ ทูลกระหม่อมรับสั่งว่าถ้าฝนไม่ตกจริง จะต้องให้ใต้เท้ากรุณาขี่สิงโต (คือการลงโทษตามแบบลงโทษโหรที่ทำนายผิด) แต่ใต้เท้ากรุณาทูลขอผัดเรื่อย ๆ มาจนบ่ายวันนี้ฝนตกมากหน่อย ท่านก็เลยกราบบังคมทูลขอให้นำเอาเป็นทำนายถูกแล้ว ขอให้พ้นการที่จะต้องขี่สิงโต ก็ทรงตกลงยอมตามคำท่านกราบทูลขอ

การมหรสพที่นื้ออยู่ข้างจะบริบูรณ์กว่าทุก ๆ แห่งที่มีมาแล้ว มีมโนราห์ ๔ โรงหนึ่ง ๔ โรง เพราะฉะนั้นผมไม่จำเป็นต้องบอกว่าอยู่ข้างจะกึกก้องไกลาหลออยู่บ้าง การที่มีมหรสพมากเช่นนี้เป็นพยานอยู่ว่าเมืองตะกั่วป่าแก่นี้เป็นเมืองที่มีความจำเรียด (สิวิไลซ์) พอใช้

พูดถึงความจำเรียดผมลืมเล่าไปในจดหมายฉบับก่อนว่าเมืองระนองนั้นนื้ออยู่ข้างจะ “สิวิไลซ์” พอใช้อยู่ มีสิ่งซึ่งเป็นพยานอยู่ว่าที่ตลาดมี “สาวสวรรค์กัลยาเป็นเข้าบาทบาเรอปลวงเทวราชทุกราตี” (คำกลอนผมแกเอง) ผ่านไปทางตลาดได้เห็น “นวลละออผ่องพัคตร์ลักษณ์ ดั่งจันทราทรงกลมดนมลทิน” (ที่ว่านมดนมลทินนั้น กลอนพาไปขอย่าได้ถือว่าเป็นความจริง) นี้จะไม่นับว่าเมืองระนองสิวิไลซ์หรือ แต่ยังไม่สิวิไลซ์เท่ากรุงเทพฯ วิมานสาวสวรรค์ยังไม่มีประทีปมรดกแขวนข้างหน้า หรือนี้จะ เป็นพยานว่าสิวิไลซ์กว่ากรุงเทพฯกระมัง ที่ตลาดใหญ่นี้บางทีจะมีวิมานสาวสวรรค์บ้างแต่วันนี้ผมยังไม่มีโอกาสสืบ ในการเช่นนี้คิดถึงคุณหลวงไชยประสิทธิ์จริง ๆ ถ้าท่านได้ตามเสด็จมาด้วย ท่านคงจะเป็นธุระสืบสวนเรื่องนี้้อย่างแข็งแรงเป็นแน่

วันที่ ๒๒ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

เมื่อคืนนี้ผมนอนสบายพอใช้ ฝนตกลงมาแล้ว ตอนกลางคืนมีลมพัดเย็นเรื่อย นอนคลุมผ้าบาง ๆ ผืนหนึ่งพอสบายช่างผิดกับที่เมืองใหม่เสียจริง ๆ วันนี้เช้าผมตื่นขึ้นยังรู้สึกเย็นสบายดีอยู่อีก

เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จออกจากพลับพลาโดยกระบวนเก้อห้าม เก้ออิ้ทรงผูกแปด คนหามสวมกางเกงผ้าขาวเสื่อผ้าแดง หมวกกุเลยี่จีนมีใบไม้ใบหญ้าประดับหูหระเก้ออิ้ของข้าราชการผูกสี่คนหามแต่งตามชอบใจ พวกที่หามเก้ออิ้นั้นนอกจากเป็นคนไทย ๆ มีที่เป็นจีนก็มี เป็นแขกก็มี แต่พวกจีนพวกแขกเหล่านี้ชอบกล จีนพูดไทยดีกว่าภาษาจีน และแขกพูดมลายูไม่เป็น ใต้ทำกรุณาท่านแล้วว่าเมื่อคืนนี้มีแขกคนหนึ่งไปจุดโคมไฟที่เรือนที่พักของท่าน ได้ความว่าชื่อแขกอาจ พูดภาษามลายูไม่เป็นสักคำเดียว ผมทราบว่าเป็นแขกชนิดแขกอาจนี้มาก คือที่จริงตัวก็เป็นไทยแท้ ๆ แต่ไปชอบใจลูกสาวแขก ถ้าไม่แปลงไปถือตามเขา ๆ ก็ไม่ยกลูกสาวให้ จึงต้องเลยเป็นแขกตามเขาไป เพราะฉะนั้น เจ๊ะเขี้ยว เจ๊ะแดง เจ๊ะขาว เจ๊ะดำ อะไรต่าง ๆ จึงเกิดมีมากขึ้น การชักชวนคนให้เข้าถือศาสนาด้วยวิธีนี้ก็ได้อยู่บ้าง เพราะฉะนั้นพวกคริสตังตามเมียไปเช่นนี้ก็มิมีใช้น้อย การตกปลาหรือดักหนูถ้าจะให้ติดแน่ก็ต้องใช้เหยื่อที่ปลาหรือหนูนั้นชอบฉนั้นใจ การตกเบ็ดผู้ชายก็ต้องใช้ผู้หญิงเป็นเหยื่อฉนั้น ข้อนี้นี่ไม่ใช้ฟังมารู้กันขึ้นในเร็ว ๆ นี้ ก็รู้กันและใช้วิธีนี้กันมาแต่ไหน ๆ และไม่มีใครจะมีเสียการเลย ถ้าการใดผู้ชายจะจัดไปให้ตลอดไม่ได้คงต้องอาศัยอาศัยผู้หญิงช่วยทั้งนั้น

นี่ผมก็พูดเพื่อเจื่อนอกเรื่องมามากแล้ว ต้องจับเรื่องต่อไปอีกที ออกจากที่พลับพลาประทับแรมเดินลงไปทางตลาดแต่หาตรงลงไปอย่างไรทำน้ำไม่ เลี้ยวไปเสียทางขวา เดินไปทางตะวันออกเรื่อย พอพ้นตลาดก็หมดถนนมีแต่ทางตัดไปตามในป่าละเมาะและทุ่ง เป็นทางงามดี แต่แดดอยู่ข้างจะร้อนข้ามคลองหลายแห่ง แต่ล้นวันต้นเสียเพราะทรายเหมือนไหลลงมาเต็มเสียหมด การทลายเขาลงมาเพื่อทำเหมืองขุดแร่นี้ทำให้เสียประโยชน์มาก ตามริมน้ำตะกั่วป่าเดิมเคยมีบ้านคนอยู่ราย ๆ ไป และทราบว่าจะทำไร่นาทำสวนได้ดี บัดนี้ทรายไหลลงมาถมคลองตัดทางน้ำเดินเสียหมด แล้วยังไหลไปท่วมที่นาที่สวนทำการเพาะปลูกไม่ได้ เพราะฉะนั้นราษฎรต้องยกบ้านหนีไปแห่งอื่นเสียมาก ราษฎรในเมืองตะกั่วป่านี้ผมทราบว่าพากันไปรับจ้างทำเหมืองเสียหมดไม่มีใครจะทำนาทำไร ได้เงินมาก็ซื้อกิน แต่ไม่หยุดอยู่เพียงซื้อกิน

ซื้อยาฝิ่นสูบด้วย ข้อนี้นับเป็นการไม่ดีย่างยิ่ง การทำเหมืองนั้นเองเล่าก็ไม่ใช่ทางหา
กินที่ยั่งยืน พอเหมืองที่ตนทำนั้นหมดแร่ก็ลงคว้าง ไม่มีอะไรทำและเมื่อไม่มีอะไรทำ
ก็ต้องอดเท่านั้น ถ้าไม่ยากอดก็ต้องคิดทำการหากินโดยทางไม่ชอบธรรมต่าง ๆ ผม
ทราบว่าคุณเทศากำลังคิดจะแก้ไขเรื่องนี้ คือจะคิดจัดการให้ราษฎรกลับไปทำไร่นา
นาอีก หวังใจว่าจะสำเร็จได้ตามความคิดของท่าน

ตามระยะทางที่ไปวันนี้ได้ผ่านหมู่บ้านไปหลายหมู่บ้าน พอถึงบ้านพวกพม่าได้
หยุดพักกินน้ำบ้าง ผมช่างนึกโล่งแทนจริง ๆ เดินไปร้อนเหงื่อโชก ๆ แต่ผมที่หนึ่งไป
บนเก้าอี้ยังร้อนพอแรงการทางก็มีใช้ใกล้ จากปลับปลาที่ประทับแรมนี้ไปถึง
ปลับปลาประทับร้อนที่เขาเวียงระยะทางถึง ๒๖๗ เส้น ที่ประทับร้อนนี้อยู่ในแขวง
อำเภอกะปง นายอำเภอก็ได้ทำปลับปลารับเสด็จเข้าแบบโรงนาอีก เย็นสบายดี มี
ผู้คนมากคอยเฝ้ารับเสด็จอยู่มาก กำหนดคนหนึ่งกับผู้ใหญ่บ้านอีก ๒ คน ได้จัดเครื่อง
ถวายเป็นของขวัญจะเก่ง กำหนดผู้ใหญ่วบ้านจัดเครื่องถวายไม่มีใครจะเคยพบและพวกที่ตาม
เสด็จออกจะพากันหาร ๆ แต่ครั้งไปถึงที่แล้วก็ยังมีเครื่องเลี้ยงจริง แต่ว่าใครจะได้
อุดหนุนบ้างหรือไม่ผมไม่ทราบ กำหนดและผู้ใหญ่วบ้านที่จัดเครื่องนั้น ท่านเจ้าเมืองได้
นำเฝ้า เป็นเงินทั้ง ๓ คน ทำทางดูก็ดี

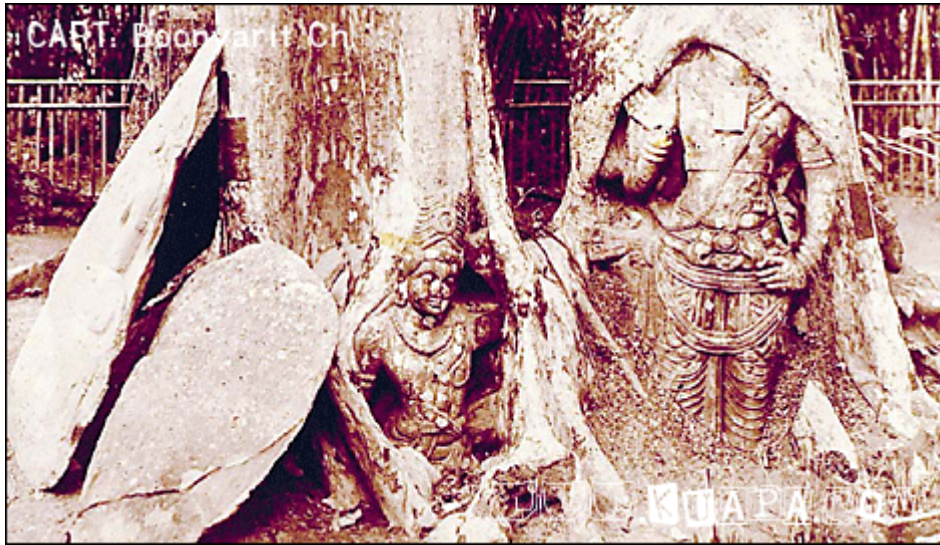

เขาพระนารายณ์ (เขาเวียงในจดหมายเหตุ)

ฐานที่ตั้งองค์พระนารายณ์และเทพบริวารบนเขาพระนารายณ์ (หลังขุดแต่ง ปี 2552)

สิ่งที่สำคัญที่เสด็จไปทอดพระเนตรวันนี้ คือพระนารายณ์เทวรูป ซึ่งตั้งอยู่บนเนินที่ทำพลับพลาประทับร้อน เทวรูปมีอยู่ 3 องค์ เป็นรูปพระนารายณ์ตั้งอยู่กลางข้างขวามือมีเป็นรูปเทพธิดานั่ง ซึ่งบางทีจะเป็นพระลักษมีข้างซ้ายมือมีรูปหนึ่งแปลไม่ออกว่าเป็นรูปพระเป็นองค์เจ้าใด เทวรูปทั้ง 3 นี้ทำด้วยศิลา สลักเครื่องทรงดูเป็นอย่างแบบข้างอินเดียแท้ จึงเข้าใจว่าคงจะเป็นนายช่างช่างฝ่ายมัชฌิมประเทศเป็นผู้ทำ หรืออย่างน้อยก็เป็นผู้ให้อย่าง เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจว่าชาวมัชฌิมประเทศได้ออกมาตั้งเป็นคณะอยู่ที่นี้ จะสืบเอาเรื่องราวก็ไม่ได้ก็มากน้อย คงได้ความแต่ว่าเทวรูปนี้เดิมอยู่บนเขาเวียง บนนั้นยังมีฐานก่อด้วยอิฐปรากฏอยู่ ครั้นพม่ามาตีเมืองไทยได้ลงมาที่เขเวียง ยกเทวรูปลงมาได้ถึงที่เนินนี้ ตั้งใจจะนำลงไปทางแม่น้ำ เผอิญเกิดฝนตกลงมาเป็นท่าใหญ่ พม่าจึงต้องทิ้งเทวรูปไว้ หนีเอาตัวรอด และโดยเหตุที่พม่าได้ให้หลังที่ตรงนี้ จึงได้เรียกนามตำบลว่าหลังพม่าต่อมา รูปพระนารายณ์ในเวลานี้ต้นตะแบกได้ขึ้นหุ้มห่อไว้เสียหน่อยหนึ่ง ชะรอยจะมีผู้พิงทิ้งไว้กับต้นตะแบกตั้งแต่ยังอ่อน ๆ ครั้นต้นไม้นั้นโตขึ้นจึงเลยขึ้นหุ้มเทวรูป น่าเสียดายที่สืบข้อความสาวขึ้นไปได้สั้นนัก ที่ริมรูปนั้นมีศิลาแผ่นหนึ่งมีตัวอักษรจารึกแต่อ่านไม่ออกกว่าเป็นหนังสืออะไร ไม่ใช่หนังสือไทย และไม่ใช่หนังสืออย่างที่จารึกคาถาเขรรมมาที่พระปฐมเจดีย์ ศิลาแผ่นนี้ราษฎรถือกันว่าถ้ายกฝนเป็นต้องตก วันนี้คงจะมีใครยกเป็นแน่ เพราะพอเสด็จถึงพลับพลาสักครู่หนึ่งฝนก็ตก อยู่ข้างจะศักดิ์สิทธิ์อยู่บ้าง แต่เพราะไม่มีใครได้พยายามจะยกพระนารายณ์ไป ฝนจึงไม่ตกจนน้ำท่วมอย่างครั้งพม่ายก

เทวรูปที่พม่าฝังไว้ที่ต้นตะแบกฝั่งตรงข้ามเขาพระนารายณ์

ซากลับเสด็จทางเรือ ทรงเรือมาดถ่อล่องตามลำน้ำตะกั่วป่า โดยมากน้ำตื้น ๆ แต่มีบางแห่งเป็นวัง พวกคนถ่อกล่าวว่ามีจระเข้ แต่ก็หาได้มีใครเห็นไม่ เห็นแต่จระเข้นั้นและมาก เสด็จถึงท่าแล้วทรงพระเก้าอี้หามขึ้นมาที่พลับพลาประทับอยู่ที่นี้อีกคืบหนึ่ง